

การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทย*

Adoption of Data Journalism in Non-Profit Media Organizations in Thailand

วันที่รับบทความ: 27 มีนาคม 2567 / วันที่แก้ไขบทความ: 29 เมษายน 2567 / วันที่ตอบรับบทความ: 27 พฤษภาคม 2567

เอกพล เจริญถาวร^{1, **}
Ekapon Thienthaworn

Abstract

This study aims to examine (1) the adoption of data journalism in non-profit media organizations in Thailand, and (2) the roles of these organizations in serving public interest through data journalism.

Content analysis was conducted on 105 data journalism projects produced by 3 non-profit media organizations: The Active, The Visual, and Rocket Media Lab, from the publication of the first project on September 28, 2020, until March 1, 2023. The data was analyzed both quantitatively and qualitatively.

The findings reveal that data journalism by non-profit media organizations in Thailand plays an interesting role, particularly in providing public services through reflecting on social issues and promoting citizen participation. However, it still lacks the role of exposing corruption and has significant room for development. Most of these organizations use small datasets, have limited integration of data and in-depth analysis, and do not present their findings in diverse formats.

Based on these findings, the study suggests developing data journalism in Thailand by enhancing data usage and technology, upskilling journalists, advocating for open data policies, raising audience awareness, exploring diverse presentation formats, and placing more emphasis on producing investigative work.

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง "การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทย" ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

This article is a part of the research project "Adoption of Data Journalism in Non-Profit Media Organizations in Thailand." funded by Thammasat University.

¹ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University

**Corresponding author; E-mail address: ekapon.t@tu.ac.th

Keyword: Data Journalism, Non-profit Media Organizations, Public Service

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทย และ (2) บทบาทในการให้บริการสาธารณะขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยผ่านผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจากองค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไร 3 แห่ง ได้แก่ ดี แอคทีฟ เดอะ วิวส และร็อกเกต มีเดีย แล็บ ในช่วงตั้งแต่ผลงานชิ้นแรกเผยแพร่ในวันที่ 28 กันยายน 2563 ถึงวันที่ 1 มีนาคม 2566 จำนวนทั้งสิ้น 105 ชิ้น โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาพบว่า วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยทำหน้าที่ได้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะการบริการสาธารณะผ่านบทบาทการสะท้อนปัญหาสังคม และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมือง ทว่ายังขาดบทบาทด้านการเปิดโปงการทุจริต และยังมีช่องว่างในการพัฒนาอีกมาก โดยส่วนใหญ่ใช้ชุดข้อมูลขนาดเล็ก มีการผสมผสานข้อมูลและการวิเคราะห์เชิงลึกไม่มากนัก และยังไม่มีรูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย

จากผลการศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะให้พัฒนาวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทย โดยยกระดับการใช้ข้อมูลและเทคโนโลยี เสริมทักษะนักข่าว ผลักดันนโยบายเปิดเผยข้อมูล สร้างความตระหนักรู้ให้กับผู้รับสาร หารูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย และให้ความสำคัญกับการผลิตผลงานเชิงสืบสวนมากขึ้น

คำสำคัญ: วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล องค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไร บทบาทหน้าที่ต่อสาธารณะ

1. หลักการและเหตุผล

วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล (Data Journalism) นับเป็นกระบวนการที่กำลังได้รับความสนใจในฐานะสิ่งที่จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงวงการสื่อสารมวลชนยุคใหม่ ด้วยการเพิ่มขึ้นของข้อมูลจำนวนมากในยุคนวัตกรรมสารสนเทศ การทำข่าวด้วยข้อมูลจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับนักข่าวในการเปิดเผยเรื่องราวและให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประเด็นที่ซับซ้อนในรูปแบบที่น่าเชื่อถือ โปร่งใส และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน จนอาจกล่าวได้ว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนวิธีการสื่อสารและการบริโภคข้อมูลในศตวรรษที่ 21 ดังกรณีตัวอย่าง อาทิ ผลงานชุด Panama Papers ที่เครือข่ายผู้สื่อข่าวสืบสวนสอบสวนนานาชาติ (ICIJ) เปิดเผยเรื่องราวเกี่ยวกับการปกปิดการเป็นถือครองทรัพย์สินและอำพรางเส้นทางการเงินของบุคคลและองค์กรจากหลากหลายประเทศทั่วโลกที่ซ่อนอยู่ภายใต้เอกสารลับกว่า 11.5 ล้านฉบับ โดยนำเสนอทั้งในรูปแบบข่าวดั้งเดิม อินโฟกราฟิก (Infographic) แอนิเมชัน (Animation) และอินเทอร์แอคทีฟ (Interactive) จนได้รับความสนใจอย่างสูงในระดับนานาชาติ และได้รับรางวัล Pulitzer ซึ่งเป็นหนึ่งในรางวัลที่ใหญ่ที่สุดในวงการสื่อสารมวลชน อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทความเปลี่ยนแปลงในอุตสาหกรรมสื่อครั้งใหญ่ที่การรายงานข่าวไม่ได้ผูกขาดอยู่กับนักข่าวอีกต่อไป บวกกับการแข่งขันที่เข้มข้นจนทำให้บางสื่อละทิ้งการทำงานตามอุดมการณ์วิชาชีพเพื่อความอยู่รอดทางธุรกิจ (สภาการสื่อสารมวลชนแห่งชาติ, 2565) การที่องค์กรสื่อจะทุ่มเททรัพยากรมุ่งเน้นผลประโยชน์สาธารณะมากกว่าดึงดูดความสนใจจึงเป็นเรื่องท้าทาย โดยเฉพาะในประเทศไทยที่รากฐานของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลยังไม่เข้มแข็งมั่นคง

จากผลการศึกษาที่ผ่านมาล้วนชี้ไปในทางเดียวกันว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยยังอยู่ในระยะเริ่มต้นของการนำนวัตกรรมมาปรับใช้เท่านั้น โดยมีสาเหตุมาจาก (1) ปัจจัยด้านนโยบายขององค์กรที่สื่อส่วนใหญ่ไม่กล้าที่จะลงทุนอย่างเต็มที่กับนวัตกรรมใหม่เพราะยังมองไม่เห็นแนวทางในการทำกำไรเชิงพาณิชย์ที่ชัดเจน (2) ปัจจัยด้านคนข่าวที่ขาดความเชี่ยวชาญ (3) ปัจจัยด้านผู้รับสารที่ไม่คุ้นชินกับการใช้ข้อมูลและมักเลือกเปิดรับข่าวสารตามความสนใจเดิมของตนเองเป็นหลัก (4) ปัจจัยด้านข้อมูลสาธารณะซึ่งในประเทศไทยยังมีน้อยและเข้าถึงยาก (5) ปัจจัยด้านเทคโนโลยีในการจัดการข้อมูลด้วยข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีวิทยาศาสตร์ข้อมูลที่ยังไม่รองรับภาษาไทยอย่างสมบูรณ์ (เอกพล เอียวราว, 2559; จิระประภา กุลโชติ และมนวิภา วงรุจิระ, 2562; ชีรมล บัวงาม และนรินทร์ นำเจริญ, 2563)

ปัจจัยดังกล่าวนี้นำไปสู่การตั้งคำถามถึงทางออกสำหรับความท้าทายที่วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ ซึ่งหนึ่งในแนวทางที่เป็นความหวังสำคัญ คือ การเกิดขึ้นขององค์กรด้านสื่อที่ไม่แสวงผลกำไรที่ขับเคลื่อนด้วยพันธกิจในการให้บริการสังคมมากกว่าผลกำไรในเชิงพาณิชย์ ดังที่ Cage (2016) เสนอไว้ในหนังสือ Saving the Media ว่าการผลิตข่าวที่มีคุณภาพนั้นมีต้นทุนสูง แต่ผู้ผลิตเนื้อหากลับได้ค่าตอบแทนที่มักไม่คุ้มทุน ข่าวสารที่มุ่งประโยชน์ต่อสังคมจึงควรมีสถานะเป็น ‘สินค้าสาธารณะ’ (public goods) เพื่อให้ข่าวสาร

เหล่านี้เป็นสิ่งที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน ด้วยเหตุนี้สื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไรซึ่งเน้นไปที่การบริการสาธารณะจึงอาจนับเป็นพื้นที่อุดมคติสำหรับการทำข่าวด้วยข้อมูลให้บรรลุศักยภาพสูงสุดท่ามกลางข้อจำกัดต่าง ๆ โดยองค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยที่ใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลได้อย่างโดดเด่น และมีการจัดหมวดหมู่เนื้อหาสำหรับผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลไว้โดยเฉพาะ ได้แก่

1) ดี แอคทีฟ (The Active) สื่อที่ดำเนินงานภายใต้ศูนย์สื่อสารวาระทางสังคมและนโยบายสาธารณะขององค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย ซึ่งมีรายได้หลักจากการจัดสรรเงินภาษีตามพระราชบัญญัติองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย มุ่งสื่อสารเนื้อหาเกี่ยวกับวาระทางสังคมและนโยบายสาธารณะ โดยมีหมวดหมู่เนื้อหาส่วนหนึ่งสำหรับผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลโดยเฉพาะ

2) เดอะ วิซวล (The Visual) สื่อขององค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย เช่นเดียวกับ ดี แอคทีฟ แต่ดำเนินงานภายใต้สำนักสื่อดิจิทัล มุ่งนำเสนอผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลผ่านสื่อผสมและอินเทอร์แอคทีฟเพื่อให้สามารถนำเสนอข้อมูลจำนวนมากได้อย่างน่าดึงดูดใจและเข้าใจง่าย

3) ร็อกเกต มีเดีย แล็บ (Rocket Media Lab) ที่ได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินงานจากกองทุนแห่งชาติเพื่อประชาธิปไตยของประเทศสหรัฐอเมริกา (National Endowment for Democracy: NED) มุ่งเป็นแหล่งข้อมูลติดตามประเด็นทางสังคม โดยคัดเลือกประเด็นที่มีคุณค่าเข้ามานำเสนอเป็นฐานข้อมูลดิบ และผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล

เมื่อพิจารณาในด้านขององค์ความรู้ทางวิชาการ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าแม้ความสนใจในงานที่ศึกษาเกี่ยวกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ. 2011 แต่การศึกษาส่วนใหญ่จะมุ่งไปที่ประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการทำงานในภาพรวม ลักษณะเนื้อหา การเรียนการสอน หรือการนิยามความหมาย โดยมีงานวิจัยจำนวนจำกัดที่สำรวจการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร (Parasie, & Dagiral, 2012; Cheruiyot, Baack, & Ferrer-Conill, 2019; Sparvierio, 2020; de-Lima-Santos, 2022) ขณะที่ในประเทศไทยยังไม่เคยมีการศึกษาในประเด็นนี้มาก่อน ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงไม่เพียงแต่จะเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงศักยภาพการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไร และยังช่วยระบุประเด็นเพื่อสนับสนุนความเป็นไปได้ที่องค์กรสื่ออื่น ๆ จะนำวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมาประยุกต์ต่อยอดในการทำงานด้วย

2. วัตถุประสงค์

2.1 ศึกษาการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทย

2.2 ศึกษาบทบาทในการให้บริการสาธารณะขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยผ่านผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล

3. การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าหาข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นพื้นฐานและแนวทางของการศึกษา ดังนี้

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล

วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล (Data Journalism) หมายถึง กระบวนการรายงานข้อเท็จจริงซึ่งใช้ข้อมูลที่มีโครงสร้าง (Structured Data) เป็นแกนหลักในการเล่าเรื่อง และมีการใช้ระเบียบวิธีจัดการข้อมูลบนฐานคิดแบบวัตถุวิสัย (Objective) โดยสามารถแจกแจงคุณลักษณะสำคัญที่เป็นตัวชี้วัดถึงความเป็นวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล 3 ประการ ดังนี้ (Thienthaworn, 2018)

1) เป็นการนำเสนอข้อเท็จจริงบนฐานคิดแบบวัตถุวิสัย

วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล เป็นประเภทหนึ่งของกระบวนการทางวารสารศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยการรายงานข้อเท็จจริง ดังนั้นวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจึงต้องเป็นกระบวนการการถ่ายทอดเรื่องราวในเงื่อนไขที่เป็นความจริง โดยในที่นี้เจาะจงถึงข้อเท็จจริงที่อยู่บนฐานคิดแบบวัตถุวิสัย คือ เชื่อว่าความจริงเป็นกฎสากลที่มีอยู่แล้วโดยตัวเอง ไม่ขึ้นอยู่กับบริบทภายนอก ผู้รู้กับความจริงแยกจากกัน และเป็นอิสระต่อกัน

2) ใช้ข้อมูลเป็นแกนหลักในการเล่าเรื่อง

เมื่อมีฐานคิดแบบวัตถุวิสัย วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจึงต้องใช้ข้อมูลเป็นแกนหลักโดยไม่ผูกติดกับการคาดเดา ความคิดเห็น ความรู้สึกของบุคคล ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจะห้ามใช้แหล่งข้อมูลที่เป็นบุคคล หรือการอธิบายความโดยตัวผู้ส่งสารอย่างเด็ดขาด แต่เนื้อหาในส่วนนั้นต้องไม่ใช่แกนหลัก โดยอาจเป็นส่วนยืนยันสนับสนุนข้อบ่งชี้ที่ได้จากการประมวลผลข้อมูล หรือเป็นส่วนเสริมในการสร้างความน่าสนใจ

3) ใช้ระเบียบวิธีจัดการข้อมูลแบบมีโครงสร้าง

จากที่กล่าวแล้วว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลต้องใช้ข้อมูลเป็นแกนหลักในการเล่าเรื่อง ข้อมูลในที่นี้จึงจะหมายถึงข้อมูลที่มีโครงสร้าง อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นข้อมูลดิบที่ใช้เป็นแกนหลักอาจเป็นข้อมูลที่มีโครงสร้าง เช่น ข้อมูลอยู่ในรูปแบบตาราง ตั้งแต่ต้น หรืออาจอยู่ในรูปแบบข้อมูลที่ไม่มีโครงสร้าง เช่น ภาพถ่าย ข้อความ คลิปวิดีโอ แล้วจึงแปรรูปเป็นข้อมูลที่มีโครงสร้างก็ได้ โดยมีเครื่องมือสำคัญในการจัดการข้อมูล คือ สลิดิ

แนวคิดเกี่ยวกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลอาจดูเป็นเรื่องใหม่ แต่เมื่อมองย้อนกลับไปจะพบว่าการรายงานข่าวที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลนั้นอยู่คู่กับวงการวารสารศาสตร์มานานแล้ว โดยมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับงานข่าวเชิงสืบสวน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญของสื่อมวลชนในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนปกป้องสิทธิของประชาชนในการรับรู้ข้อมูล ตรวจสอบ

และวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่กระทบกับผลประโยชน์สาธารณะ โดยเน้นการรวบรวมข้อเท็จจริงด้วยการสืบเสาะขุดคุ้ยข้อมูลจากเหตุการณ์ และหลักฐานต่าง ๆ (De Burgh, 2000)

ถึงกระนั้น ในอดีตหลายครั้งที่วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลต้องเผชิญอุปสรรคด้านความคุ้มค่าในการลงทุน เนื่องจากนักข่าวต้องประมวลผลข้อมูลจำนวนมากโดยปราศจากเทคโนโลยีอันทันสมัยเป็นเครื่องมือช่วย การรายงานข่าวที่ใช้ข้อมูลเป็นฐานได้พัฒนาต่อมาจนถึงปลายศตวรรษที่ 19 โดย Meyer (2002) ได้ศึกษาและเสนอการประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณเพื่อสนับสนุนการทำข่าวที่เขาเรียกว่า "วารสารศาสตร์ที่แม่นยำ" (Precision Journalism) นอกจากนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าวเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ก็เริ่มแพร่หลาย ส่งผลให้แนวคิดเรื่องการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยในการรายงานข่าว (Computer-Assisted Reporting) ได้รับการตอบรับอย่างดี และทำให้การทำข่าวโดยใช้ข้อมูลมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นอย่างมากด้วยการแสดงผลข้อมูลในรูปของสถิติ ตาราง กราฟ และแผนที่ ต่อมาการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในทศวรรษ 2000 ได้เอื้ออำนวยให้นักข่าวเข้าถึงข้อมูลและสามารถนำมาวิเคราะห์ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ก่อให้เกิดแรงผลักดันทำให้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้กระบวนการและผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลสามารถจำแนกออกเป็น 3 ระดับตามเทคโนโลยีที่ใช้ และทักษะที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ระดับที่ 1 เป็นการนำข้อมูลที่มีโครงสร้างมาใช้เป็นแกนหลักในการรายงานข่าว โดยอาศัยทักษะการใช้ฐานข้อมูลและสถิติเบื้องต้นซึ่งสามารถจัดการและคำนวณเองได้ด้วยแรงงานมนุษย์ แล้วนำเสนอในรูปแบบข้อความ ตัวเลข และตาราง ระดับที่ 2 เป็นการใช้โปรแกรมประยุกต์ช่วยในการรายงานข่าวที่ใช้ข้อมูลเป็นแกนหลัก โดยอาศัยทักษะการใช้ระเบียบวิธีวิจัยสังคมศาสตร์และการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยในการจัดการข้อมูล ทำให้สามารถจัดการข้อมูลที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และนำเสนอออกมาเป็นกราฟหรือชาร์ตที่แสดงรายละเอียดของข้อมูลได้อย่างชัดเจน และระดับที่ 3 เป็นการใช่วิทยาศาสตร์ข้อมูลสนับสนุนการรายงานข่าวที่ใช้ข้อมูลเป็นแกนหลัก โดยอาศัยทักษะการเขียนโปรแกรมและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสร้างการปฏิสัมพันธ์กับผู้รับสาร (Thienthaworn, 2018)

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับวารสารศาสตร์ที่ไม่แสวงหาผลกำไร

‘วารสารศาสตร์’ เป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม องค์การวารสารศาสตร์จึงได้รับการคาดหวังให้ทำหน้าที่ตามบรรทัดฐานของสังคมอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามด้วยกระแสทุนนิยมที่ทำให้ธุรกิจโฆษณากลายเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมสื่อจนความอยู่รอดของสื่อแต่ละแห่งขึ้นอยู่กับกระแสตลาดการทำหน้าที่ตามอุดมคติจึงกลายเป็นสิ่งท้าทายอย่างยิ่ง ซึ่งในประเด็นนี้ Cage (2016) เสนอไว้ในหนังสือ Saving the Media ว่าแม้งานวารสารศาสตร์จะสามารถเข้าถึงคนกลุ่มใหญ่ มีอิทธิพลมากต่อการตัดสินใจของผู้คนในสังคมประชาธิปไตย และเป็นเครื่องมือตรวจสอบ

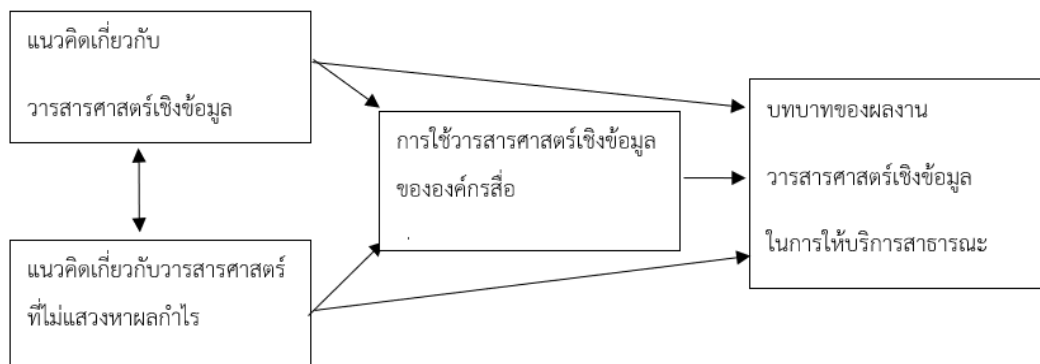
การใช้อำนาจต่าง ๆ ทว่าในปัจจุบันกลับมีสัดส่วนน้อยต่อมูลค่าทางเศรษฐกิจ ดังนั้น ‘ข่าวสาร’ ที่มีคุณภาพจึงควรมีสถานะเป็น ‘สินค้าสาธารณะ’ (Public Goods) ซึ่งมีการสนับสนุนแบบไม่แสวงหาผลกำไรเช่นเดียวกับผลผลิตจากองค์กรด้านวัฒนธรรมอย่างมหาวิทยาลัย หรือ พิพิธภัณฑ์

หนึ่งในวิธีที่ผลงานวารสารศาสตร์จะสามารถมีสถานะเป็นสินค้าสาธารณะได้ก็คือการจัดตั้งองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรที่ทำงานวารสารศาสตร์ (Non-profit Journalism) ซึ่งหมายถึงการทำงานวารสารศาสตร์ที่สามารถดำเนินการและให้บริการสาธารณะประโยชน์ อันได้แก่การสะท้อนปัญหาและร่วมหาทางออกในประเด็นสาธารณะ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองในกระบวนการบริหารประเทศ การเชื่อมร้อยความแตกต่างหลากหลายในสังคม การเป็นกระบอกเสียงของผู้ด้อยโอกาส และการให้ความรู้และข้อมูลประกอบการตัดสินใจของประชาชน โดยไม่ต้องกังวลเรื่องเงินปันผล หรือความจำเป็นในการทำกำไร จนนำมาซึ่งความเป็นอิสระและสามารถมุ่งให้บริการแก่สาธารณะอย่างเต็มที่ (Lewis, 2007) โดยรายได้หลักขององค์กรไม่แสวงหากำไร (Non-profit organization :NPO) จะต้องมาจากเงินสนับสนุนและเงินบริจาคจากบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ อย่างไม่มีการคำนึงถึงการสร้างผลกำไร (The United Nations, 2003)

แนวคิดเกี่ยวกับวารสารศาสตร์ที่ไม่แสวงหาผลกำไรนี้เริ่มต้นมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 โดยองค์กรวารสารศาสตร์ที่ไม่แสวงหาผลกำไรที่เก่าแก่ที่สุดในโลกอย่าง The Associated Press (AP) ก่อตั้งในปี ค.ศ. 1846 จากนั้นช่วงต้นศตวรรษที่ 20 องค์กรการกุศลและมูลนิธิต่าง ๆ ก็เริ่มให้ทุนสนับสนุนการทำข่าวเพื่อผลักดันประเด็นทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม มากขึ้น รวมถึงการเกิดขึ้นของสื่อสาธารณะซึ่งไม่ยึดโยงกับอำนาจรัฐหรือแหล่งทุน และแม้ว่าในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 องค์กรข่าวเชิงพาณิชย์จะเติบโตอย่างรวดเร็วสวนทางกับองค์กรวารสารศาสตร์ที่ไม่แสวงหาผลกำไรซึ่งมีจำนวนลดลง แต่ในช่วงท้ายของศตวรรษที่ 20 สืบเนื่องถึงปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลและรายได้ที่ลดลงขององค์กรข่าวเชิงพาณิชย์ก็เปิดโอกาสให้องค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไรฟื้นความสำคัญขึ้นมาอีกครั้งเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลทางเลือกให้กับผู้รับสาร (Lewis, 2007)

การศึกษาของ Pew Research Center ในปี 2013 พบว่าองค์กรวารสารศาสตร์ที่ไม่แสวงหาผลกำไรสามารถสร้างผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อสาธารณะประโยชน์ด้วยการนำเสนอประเด็นที่มักถูกละเลยจากสื่อเชิงพาณิชย์ โดยมุ่งเน้นไปที่การทำรายงานข่าวเฉพาะทางอย่างการรายงานข่าวเชิงสืบสวน และการตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ เพื่อสร้างความตระหนักและส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อย่างไรก็ตามองค์กรเหล่านี้หลายแห่งยังเผชิญกับความท้าทายอย่างมากต่อความเป็นอยู่ทางการเงินในระยะยาว โดยส่วนใหญ่มีโครงสร้างองค์กรขนาดเล็ก ซึ่งมีถึงร้อยละ 78 ที่ระบุว่าพนักงานประจำที่ทำงานเต็มเวลา 5 คนหรือน้อยกว่านั้น (Mitchell et al., 2013)

4. กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

5. ระเบียบวิธีวิจัย

5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

หน่วยการศึกษาในระดับองค์กร คือ องค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไร ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือก ได้แก่ เป็นองค์กรที่ดำเนินงานด้านวารสารศาสตร์ซึ่งไม่มีเป้าหมายในการสร้างผลกำไรเป็นหลัก และมุ่งนำเสนอเนื้อหาวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล หรือมีการระบุนวัตกรรมเนื้อหาที่เป็นวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลโดยเฉพาะ โดยผู้วิจัยใช้วิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) เพื่อระบุงค์กรที่มีคุณสมบัติดังกล่าวนี้จำนวน 3 องค์กร ได้แก่ (1) ดี แอคทีฟ (2) เดอะ วิซวล และ (3) ร็อกเกต มีเดีย แล็บ

5.2 การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยกำหนดหน่วยการศึกษาในระดับองค์กรจากวิธีและเกณฑ์ข้างต้นแล้วจึงเก็บข้อมูลด้วยการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั้งหมดทุกชิ้นขององค์กรที่เป็นหน่วยการศึกษาได้แก่ ดี แอคทีฟ เดอะ วิซวล และร็อกเกต มีเดีย แล็บ ที่เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ในช่วงตั้งแต่ผลงานชิ้นแรกเผยแพร่ คือ วันที่ 28 กันยายน 2563 ถึงวันที่ 1 มีนาคม 2566 รวมเป็นระยะเวลา 2 ปี 5 เดือน 1 วัน จำนวนทั้งสิ้น 105 ชิ้น แบ่งเป็น ร็อกเกต มีเดีย แล็บ 63 ชิ้น (เริ่มเผยแพร่ 28 เมษายน 2564) ดี แอคทีฟ 35 ชิ้น (เริ่มเผยแพร่ 29 กันยายน 2563) และ เดอะ วิซวล 7 ชิ้น (เริ่มเผยแพร่ 28 กันยายน 2563) ด้วยแบบบันทึกข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบความตรงโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญ จากนั้นผู้วิจัยจึงใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติเชิงพรรณนาเพื่อให้เห็นถึงคุณลักษณะสำคัญจากผลงานขององค์กรสื่อที่เป็นหน่วยการศึกษา และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อสะท้อนบทบาทในการให้บริการสาธารณะขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยผ่านผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล

6. ผลการวิจัย

6.1 การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทย

ผลการศึกษาพบว่า ผลงานขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยส่วนใหญ่ จัดอยู่ในวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลระดับที่ 2 คือ เป็นผลงานที่มีการใช้โปรแกรมทางสถิติ ช่วยคำนวณ และมีการสร้างการนำเสนอข้อมูลเป็นชาร์ต หรือกราฟ (ร้อยละ 83.81) โดยมีผลงานในระดับที่ 3 ที่ใช้วิทยาศาสตร์ข้อมูลเข้ามาสนับสนุน ร้อยละ 9.52 และผลงานในระดับที่ 1 ที่เป็นการใช้ข้อมูลแบบมีโครงสร้างเป็นแกนหลักในการเล่าเรื่องโดยใช้สถิติเบื้องต้นในการจัดการข้อมูล ร้อยละ 6.67

เมื่อพิจารณาประเด็นหลักในผลงาน พบว่าประเด็นที่มีการนำเสนอเป็นวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมากที่สุด ได้แก่ การเมือง (ร้อยละ 26.67) สิ่งแวดล้อม (ร้อยละ 18.09) สาธารณสุข (ร้อยละ 18.09) เศรษฐกิจ (ร้อยละ 13.33) สิทธิและความเท่าเทียม (ร้อยละ 10.48) การศึกษา (ร้อยละ 7.62) และสังคมและวัฒนธรรม (ร้อยละ 5.71) ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับคุณค่าข่าวหลักในการนำเสนอที่พบว่า ผลงานส่วนใหญ่เน้นเสนอประเด็นที่มีคุณค่าข่าวด้านผลกระทบ (ร้อยละ 70.48) อย่างไรก็ดี ยังมีผลงานอีกส่วนหนึ่งที่เน้นคุณค่าข่าวด้านความใกล้ชิด (ร้อยละ 8.57) เพศ (ร้อยละ 6.67) ปุณชนสนใจ (ร้อยละ 4.76) ความขัดแย้ง (ร้อยละ 3.81) และความทันต่อเวลา (ร้อยละ 1.90) ด้วย

ในด้านชุดข้อมูลหลักที่ใช้ในการทำข่าว พบว่าผลงานส่วนใหญ่ใช้ชุดข้อมูลขนาดเล็ก คือมีข้อมูลน้อยกว่า 500 ระเบียบ (ร้อยละ 87.62) และมีความซับซ้อนต่ำ คือมีตัวแปรน้อยกว่า 10 ตัว (ร้อยละ 78.10) โดยมีข้อมูลขนาดใหญ่ที่ใช้ข้อมูลที่มีตั้งแต่ 5001 ระเบียบขึ้นไปเพียงร้อยละ 3.81 และข้อมูลที่มีความซับซ้อนสูง คือ มีตัวแปร 21 ตัวขึ้นไปเพียงร้อยละ 3.81 เท่านั้น ส่วนใหญ่แหล่งข้อมูลหลักจะมาจากองค์กรภาครัฐ (ร้อยละ 53.33) รองลงมาเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเอง (ร้อยละ 31.43) และได้จากองค์กรเอกชนและองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรในสัดส่วนที่ค่อนข้างน้อย (ร้อยละ 9.52 และ 4.76 ตามลำดับ) โดยผู้ผลิตผลงานสามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ด้วยการโหลดจากฐานข้อมูลสาธารณะเป็นหลัก (ร้อยละ 60.95) เก็บรวบรวมด้วยตัวเองร้อยละ 35.24 และมีการยื่นคำขอต่อเจ้าของข้อมูลโดยตรงเพียงร้อยละ 2.86

ทั้งนี้ ชุดข้อมูลแบบมีโครงสร้างที่ใช้ในผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยกว่าครึ่งมีเพียง 1 ชุดข้อมูลต่อชิ้นงาน (ร้อยละ 52.38) รองลงมาเป็นการใช้ 3 ชุดข้อมูลต่อชิ้นงาน (ร้อยละ 18.10) 2 ชุดข้อมูล (ร้อยละ 16.19) และ 4 ชุดข้อมูล (ร้อยละ 7.62) แสดงให้เห็นว่าการผสมผสานและเชื่อมโยงข้อมูลจากหลายแหล่งในการทำข่าวเชิงข้อมูลยังมีไม่มากนัก นอกจากนี้ยังมีการนำแหล่งข้อมูลแบบไม่มีโครงสร้างมาสนับสนุน โดยนิยมใช้ข้อมูลที่เคยเผยแพร่ในสื่อต่าง ๆ มากที่สุด (ร้อยละ 25.71) รองลงมาคือเอกสารวิชาการ (ร้อยละ 23.81) เอกสารอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานต่าง ๆ (ร้อยละ 14.29)

และการสัมภาษณ์บุคคล (ร้อยละ 13.33) ทั้งนี้มีผลงานถึงร้อยละ 20.95 ที่ไม่มีการใช้แหล่งข้อมูลสนับสนุนแบบไม่มีโครงสร้าง

สำหรับกระบวนการทำงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลนั้น แม้ส่วนใหญ่จะมีการเปิดเผยกระบวนการทำงานอย่างละเอียดพร้อมแสดงข้อมูลดิบ (ร้อยละ 50.48) และอธิบายกระบวนการอย่างละเอียด (ร้อยละ 36.17) แต่ก็ยังมีบางส่วนที่เปิดเผยโดยสังเขปหรือไม่เปิดเผยเลยด้วย (ร้อยละ 6.67 เท่ากัน) ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือของข้อมูลในระยะยาว สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น พบว่ามีการใช้การวิเคราะห์แบบเจาะตัวแปรเดียวมากที่สุด (ร้อยละ 36.17) ตามมาด้วยการวิเคราะห์เทียบระหว่างคุณลักษณะของตัวแปรเดียวกัน (ร้อยละ 35.11) และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรสองตัวขึ้นไป (ร้อยละ 28.72) โดยมีจำนวนประเด็นในการวิเคราะห์ข้อมูล 5 ประเด็นต่อชิ้นงานมากที่สุด (ร้อยละ 24.76) ขณะที่การนำเสนอมากกว่า 7 ประเด็นมีเพียงร้อยละ 16.19 เท่านั้น

ในแง่ของการนำเสนอข้อมูล ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบการนำเสนอส่วนใหญ่ยังคงเน้นการอธิบายด้วยข้อความเป็นหลัก (ร้อยละ 80) มีเพียงส่วนน้อยที่นำเสนอผ่านวีดิโอคลิปแบบภาพนิ่งเป็นหลัก (ร้อยละ 10.48) หรือนำเสนอด้วยอินเทอร์แอกทีฟที่ผู้อ่านสามารถปฏิสัมพันธ์กับข้อมูลได้ (ร้อยละ 9.52) ทั้งนี้ ร้อยละ 91.43 ของผลงานมีแนวทางการนำเสนอแบบอธิบายโดยผู้ผลิตสื่อเพียงฝ่ายเดียว ส่วนที่เปิดโอกาสให้ผู้อ่านเข้ามาสำรวจข้อมูลด้วยตัวเองควบคู่ไปด้วยมีเพียงร้อยละ 8.57 เท่านั้น

6.2 บทบาทในการให้บริการสาธารณะขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยผ่านผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล

การศึกษาในส่วนนี้สะท้อนให้เห็นถึงพันธกิจสำคัญของงานวารสารศาสตร์ในการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมผ่านการทำหน้าที่ต่าง ๆ โดยพบว่าบทบาทที่โดดเด่นที่สุด คือ การสะท้อนปัญหาและร่วมหาทางออกในประเด็นสาธารณะที่ส่งผลกระทบต่อส่วนรวม เช่น ผลงาน ‘ปี 2020 คนกรุงเทพฯ สุดฝุ่นพิษ PM 2.5 เท่ากับการสูบบุหรี่ 1,270 มวน’ ของร็อกเกต มีเดีย แล็บ ตามมาด้วยบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองในกระบวนการบริหารประเทศ เช่น ผลงาน ‘ถ้าการเมือง (ท้องถิ่น) ดี... ไกล่เลือกตั้ง อบต. แล้วนะ รู้ยัง?’ ของ ดี แอคทีฟ ขณะที่บทบาทในการเชื่อมร้อยความแตกต่างหลากหลายในสังคม หรือการเป็นกระบอกเสียงของผู้ด้อยโอกาส รวมถึงบทบาทการให้ความรู้และข้อมูลประกอบการตัดสินใจเพื่อให้ประชาชนสามารถกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเองได้มีสัดส่วนที่น้อยกว่า นอกจากนี้ยังไม่พบผลงานที่แสดงถึงบทบาทด้านการสืบสวนเปิดโปงการทุจริตเลย

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทต่อสาธารณะในแต่ละด้านกับประเด็นหลักในการนำเสนอ ก็พบความแตกต่างที่น่าสนใจ กล่าวคือ ผลงานที่มุ่งสะท้อนปัญหาและเสนอทางออกมักนำเสนอประเด็นด้านสาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม ส่วนผลงานที่มุ่งส่งเสริม

การมีส่วนร่วมของพลเมืองในกระบวนการบริหารประเทศมักเลือกนำเสนอประเด็นทางการเมือง ขณะที่ผลงานที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงความแตกต่างหลากหลายในสังคมจะเน้นประเด็นเรื่องสิทธิ ความเท่าเทียมเป็นหลัก และผลงานที่เน้นบทบาทการให้ความรู้และข้อมูลประกอบการตัดสินใจ มักนำเสนอประเด็นที่หลากหลายทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

7. การอภิปรายผล

จากการศึกษาข้างต้น สามารถนำมาสังเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยได้ใน 4 ประเด็น ดังนี้

7.1 การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนา

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่ผลิตโดยองค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยส่วนใหญ่จัดอยู่ในวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลระดับที่ 2 ซึ่งมีความเข้มข้นไม่มากนัก ใช้ชุดข้อมูลขนาดเล็ก แหล่งข้อมูลหลักยังไม่หลากหลาย โดยกว่าครึ่งมักมาจากองค์กรภาครัฐ และใช้เพียง 1 ชุดข้อมูลต่อชิ้นงาน ทำให้ยังคงไม่ต่างจากผลการศึกษาก่อนหน้านี้ การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อในภาพรวมของประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมา (เอกพล เจริญถาวร, 2559; จิระประภา กุลโชติ และมนวิภา วงจรจิระ, 2562; ชีรมล บัวงาม และนรินทร์ นำเจริญ, 2563) ที่ค้นพบว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นโดยมีปัจจัยหลักที่เป็นอุปสรรคจากทั้งด้านองค์กร บุคลากร ผู้รับสาร ข้อมูล และเทคโนโลยี ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาในต่างประเทศของ Heravi (2018) ก็สะท้อนให้เห็นภาพคล้ายกันในการพัฒนาวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศรายได้ปานกลาง ซึ่งเป็นไปอย่างล่าช้ากว่าประเทศพัฒนาแล้วอย่างชัดเจน ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาในหลายมิติ ทั้งในแง่ยุทธศาสตร์องค์กร การเพิ่มพูนทักษะของนักข่าว การสร้างความตระหนักรู้ของผู้รับสาร การปรับปรุงนโยบาย การเปิดเผยข้อมูลภาครัฐ และการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทการทำงานข่าวในประเทศไทย

7.2 การใช้ข้อมูลส่วนใหญ่ยังเป็นชุดข้อมูลขนาดเล็ก การผสมผสานข้อมูลหลายชุดและการวิเคราะห์เชิงลึกยังมีไม่มาก

เมื่อพิจารณาการใช้ข้อมูลเพื่อผลิตผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล พบว่าองค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยส่วนใหญ่ใช้ชุดข้อมูลขนาดเล็กที่มีความซับซ้อนไม่มากนัก โดยแต่ละชิ้นงานมักใช้ชุดข้อมูลหลักเพียง 1 ชุดข้อมูล และมีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพื้นฐานเป็นหลัก อีกทั้งยังมีการนำเสนอประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลในปริมาณที่ไม่มากนัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Young et al. (2018) ที่พบว่าองค์กรข่าวซึ่งอยู่ใน

ระยะเริ่มต้นปรับใช้มักมองว่าการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่เพื่อการทำข่าวเป็นเรื่องท้าทาย เนื่องจากข้อจำกัดทางทรัพยากรและความพร้อมของบุคลากร ทั้งนี้แม้ว่าในรอบ 2-3 ปีที่ผ่านมาทักษะและความรู้ความเข้าใจเรื่องวิทยาศาสตร์ข้อมูลจะได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางมากขึ้น แต่หากพิจารณาในแง่ของการฝึกฝนเฉพาะทางเพื่อทักษะของนักวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลแล้ว ยังมีการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบในประเทศไทยไม่มากนัก (เอกพล เจริญถาวร, 2566) ทำให้การใช้ข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเพื่อสร้างประเด็นข่าวที่มีคุณภาพเป็นไปได้ยาก

7.3 วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนปัญหาสังคมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมือง แต่ยังขาดบทบาทด้านการเปิดโปงทุจริต

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทย มุ่งทำหน้าที่ในแง่ของการสะท้อนปัญหา และเสนอทางออกในประเด็นสาธารณะที่ส่งผลกระทบต่อส่วนรวม ตลอดจนมีบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง แต่ยังขาดบทบาทด้านการเปิดโปงทุจริต ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Felle (2015) ที่ก็พบเช่นกันว่า การทำข่าวโดยใช้ข้อมูลเป็นเครื่องมือสำคัญในการตรวจสอบอำนาจรัฐ แต่ในภาพรวมแล้วการทำหน้าที่ "เป็นสุนัขเฝ้าบ้าน" ผ่านการเปิดโปงการทุจริตด้วยการใช้ข้อมูลของสื่อมวลชนยังปรากฏให้เห็นอย่างจำกัดในหลายประเทศ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาแง่มุมของปรัชญาวิชาชีพวารสารศาสตร์ ก็มีความคาดหวังให้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเปิดเผยการทุจริตอย่างเป็นระบบ เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ของประชาชน ซึ่งการขาดบทบาทดังกล่าวอาจเป็นผลจากข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนอุปสรรคทางการเมืองและกฎหมายในการเผยแพร่ข้อมูลบางประเภท

7.4 กระบวนการทำงานโปร่งใส แต่ไม่หลากหลาย และยังไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารมีส่วนร่วม

แม้ผลการศึกษาจะพบว่ามี การเปิดเผยกระบวนการทำงานอย่างละเอียดพร้อมแสดงข้อมูลดิบในผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นไปตามหลักการความโปร่งใส ดังที่ Coddington (2015) ได้เสนอไว้ว่าการเปิดเผยแหล่งที่มาของข้อมูล กระบวนการวิเคราะห์ และอธิบายข้อจำกัด เป็นปัจจัยสำคัญต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูลในผลงาน อย่างไรก็ตามการนำเสนอข้อมูลยังคงใช้การอธิบายผ่านตัวอักษรเป็นหลัก และผู้อ่านมีโอกาสน้อยที่จะได้เข้ามาสำรวจและปฏิสัมพันธ์กับข้อมูลด้วยตัวเอง ซึ่งมีเพียง เดอะ วิววล ที่นำเสนอด้วยวิววลไลเซชัน (Visualization) และอินเทอร์แอคทีฟ (Interactive) ในทุกชิ้นงาน อันอาจเป็นผลมาจากข้อจำกัดของเครื่องมือในการนำเสนอข้อมูลที่ต้องใช้ความเชี่ยวชาญทางเทคนิค ในประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Stalph (2018) ที่สะท้อนว่ารูปแบบการนำเสนอวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลส่วนใหญ่ยังเน้นบรรยายด้วยข้อความและภาพนิ่ง การสื่อสารข้อมูลด้วยวิธีการอื่นยังมีน้อย และการเปิดโอกาสให้ผู้รับสารมีส่วนร่วม

ข้อมูลนั้นยังเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับองค์กรข่าวทั่วไป อย่างไรก็ตามหากสามารถผสมผสานการนำเสนอข้อมูลที่หลากหลายและเปิดโอกาสให้ผู้รับสารมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ก็จะช่วยส่งเสริมการทำหน้าที่ในการให้บริการสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

8. ข้อจำกัด

8.1 เนื้อหาที่นำมาวิเคราะห์ในการวิจัยครั้งนี้มีเพียงช่วงเวลาจำกัดในระยะเริ่มต้น ซึ่งอาจยังไม่สะท้อนพัฒนาการของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในระยะยาว

8.2 การวิจัยนี้เน้นการวิเคราะห์เนื้อหาเป็นหลัก การประเมินบทบาทขององค์กรสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไรผ่านผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจึงยังขาดมิติของผู้ผลิต และผลกระทบต่อผู้รับสารรวมถึงสังคม ดังนั้นจึงยังจำกัดอยู่ที่การวิเคราะห์การทำหน้าที่ตามที่ปรากฏโดยไม่สามารถชี้วัดผลสัมฤทธิ์ทั้งหมดได้

9. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

9.1 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

9.1.1 จากที่พบว่าการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมักทำงานด้วยชุดข้อมูลขนาดเล็ก การผสมผสานข้อมูลหลายชุด

และการวิเคราะห์เชิงลึกยังมีไม่มาก จึงเสนอให้ยกระดับการใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีให้เข้มข้นขึ้น เสริมทักษะด้านข้อมูลให้นักข่าวผ่านความร่วมมือกับองค์กรภาคเอกชน สถาบันการศึกษา การอบรม และการปรับหลักสูตรการเรียนการสอน

9.1.2 จากที่พบว่าการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยยังไม่มีการใช้ข้อมูลที่หลากหลายโดยส่วนใหญ่อาศัยแหล่งข้อมูลจากภาครัฐที่มีอยู่จำกัด จึงเสนอให้ผลักดันนโยบายเปิดเผยข้อมูลสาธารณะผ่านความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ สร้างความร่วมมือและสื่อสารถึงประโยชน์ของการเปิดเผยข้อมูลที่มีต่อสาธารณะ ผลักดันกฎหมายและนโยบายที่เอื้อต่อการเข้าถึงข้อมูล

9.1.3 จากที่พบว่าการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยทำหน้าที่ได้อย่างน่าสนใจ แต่ยังคงไม่แพร่หลายในองค์กรสื่อทั่วไปซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะความตระหนักรู้ด้านข้อมูลของสาธารณะ จึงเสนอให้จัดกิจกรรมส่งเสริมความตระหนักรู้ของผู้รับสารถึงความสำคัญของข้อมูล ผ่านการให้ความรู้ การแสดงให้เห็นประโยชน์และคุณค่าในการใช้ข้อมูลเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

9.1.4 จากที่พบว่าการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยยังมีรูปแบบการนำเสนอที่ไม่หลากหลายนัก จึงเสนอให้ทดลองรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาที่หลากหลายมากขึ้น โดยเน้นวิช่วลไลเซชัน ความเป็นอินเทอร์แอคทีฟ และการเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของผู้รับสาร

9.1.5 จากที่พบว่าการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยมีบทบาทที่โดดเด่นในการสะท้อนปัญหาสังคม และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมือง ทว่ายังขาดบทบาทด้านการเปิดโปงการทุจริต จึงเสนอให้ผลิตผลงานเชิงสืบสวนที่เปิดโปงการทุจริตในสังคมอย่างเป็นระบบมากขึ้น ตีแผ่ความผิดปกติ เผยผลกระทบอย่างรอบด้าน และให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

9.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

9.2.1 ศึกษาในกรอบเวลาระยะยาวเพื่อสะท้อนพัฒนาการของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไร ต่อยอดจากงานชิ้นนี้ซึ่งเน้นศึกษาเฉพาะระยะเริ่มต้น

9.2.2 เพิ่มมุมมองเชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยเชิงคุณภาพที่ส่งผลต่อการนำวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลไปใช้ในองค์กรสื่อ เช่น ทักษะคนตี แรงจูงใจ ค่านิยม ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อช่วยให้สามารถทำความเข้าใจบริบทได้ดียิ่งขึ้น

9.2.3 ประเมินบทบาทของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในมิติของผลลัพธ์และผลกระทบต่อผู้รับสารและสังคม ผ่านการเก็บข้อมูลจากผู้รับสารและตัวชี้วัดทางสังคมเพื่อให้สามารถสามารถชี้วัดผลสัมฤทธิ์อย่างแท้จริงได้

9.2.4 ศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลระหว่างองค์กรสื่อที่แสวงหาผลกำไรและไม่แสวงหาผลกำไร เพื่อวิเคราะห์ถึงความแตกต่างของรูปแบบการดำเนินงาน และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพงาน

9.2.5 ศึกษากระบวนการทำงานเชิงสืบสวนด้วยข้อมูลของสื่อมวลชนในต่างประเทศ เพื่อหาแนวทางและกลยุทธ์ที่เหมาะสมสำหรับบริบทสังคมไทย

10. สรุปผล

การศึกษานี้พบว่า วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศไทยยังอยู่ในระยะเริ่มต้น มีข้อจำกัดด้านการใช้ข้อมูล การวิเคราะห์เชิงลึก และการนำเสนอที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนปัญหาสังคม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมือง และให้ความรู้ประกอบการตัดสินใจ ขณะที่บทบาทด้านการเปิดโปงการทุจริตยังคงเป็นช่องว่างที่รอการเติมเต็ม

ผลการศึกษานำไปสู่ข้อเสนอแนะในการพัฒนาวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทย ทั้งในด้านการยกระดับการใช้ข้อมูลและเทคโนโลยี การเสริมทักษะนักข่าว การผลักดันนโยบายเปิดเผยข้อมูล การสร้างความตระหนักรู้ของผู้รับสาร การหารูปแบบนำเสนอใหม่ ๆ และการผลิตผลงานเชิงสืบสวน รวมถึงข้อเสนอแนะในการขยายขอบเขตการวิจัยในอนาคต เพื่อสนับสนุนการเติบโตของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- จิระประภา กุลโชติ และ มนวิภา วรจุริระ. (2562). วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล (Data Journalism) ของสำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า. *วารสารนิเทศศาสตร์ มสธ.*, 9(1), 113-135. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JOCASTOU/article/view/245786>
- ธีรมล บัวงาม และนรินทร์ นำเจริญ. (2563). ศึกษากระบวนการสื่อสารประเด็นสาธารณะ และกระบวนการรายงานข่าวด้วยวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลของสำนักข่าวอิสระของไทย. *วารสารการสื่อสารมวลชน*, 8(2), 67-90. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/masscomm/article/view/243738>
- สภาการสื่อมวลชนแห่งชาติ. (2565). *อุดมคติสังคมสวนทางความจริง กับสื่อที่ต้องดิ้นรนทางธุรกิจ*. <https://www.presscouncil.or.th/8440>
- เอกพล เขียวถาวร. (2559). วารสารข้อมูลกับการรายงานข่าวของสื่อไทย. *วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก*, 34(3), 99-115. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/romphruekj/article/view/82409>
- เอกพล เขียวถาวร. (2566). วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลไทยอยู่จุดไหนในโลก: เปรียบเทียบบริบทในประเทศไทยกับกระแสโลก. *วารสารวารสารนิเทศศาสตร์ปริทัศน์*, 27(3), 79-99. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jca/article/view/267280>

ภาษาอังกฤษ

- Cage, J. (2016). *Saving the Media*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cheruiyot, D., Baack, S., & Ferrer-Conill, R. (2019). Data journalism beyond legacy media: The case of African and European civic technology organizations. *Digital Journalism*, 7(9), 1215-1229. <https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1591166>.
- Coddington, M. (2015). Clarifying journalism's quantitative turn: A typology for evaluating data journalism, computational journalism, and computer-assisted reporting. *Digital Journalism*, 3(3), 331-348. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976400>
- De Burgh, H., ed. (2000). *Investigative journalism: Context and practice*. Routledge.
- de-Lima-Santos, M. F. (2022). ProPublica's data journalism: How multidisciplinary teams and hybrid profiles create impactful data stories. *Media and Communication*, 10(1), 39-51. <https://doi.org/10.17645/mac.v10i1.4433>.
- Felle, T. (2015). Digital watchdogs? Data reporting and the news media's traditional 'fourth estate' function. *Journalism: Theory, Practice and Criticism*, 17(1), 85-96. <https://doi.org/10.1177/1464884915593246>
- Heravi, B. R. (2018). *Data journalism in 2017: A summary of results from the global data journalism survey*. In proceedings of the 2018 international conference on information and knowledge management (CIKM) (pp. 1853-1855).
- Lewis, C. (2007). The nonprofit road: It's paved not with gold, but with good journalism. *Columbia Journalism Review*. https://archives.cjr.org/feature/the_nonprofit_road.php
- Meyer, P. (2002). *Precision journalism: A reporter's introduction to social science methods* (4th ed.). Rowman & Littlefield.

- Mitchell, A., Jurkowitz, M., Holcomb, J., Enda, J., & Anderson, M. (2013). *Nonprofit journalism: A growing but fragile part of the U.S. news system*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/journalism/2013/06/10/nonprofit-journalism/>.
- Parasie, S., & Dagiral, E. (2012). Data-driven journalism and the public good: “Computer-assisted-reporters” and “programmer-journalists” in Chicago. *New Media & Society*, 14(7), 1176-1193. <https://doi.org/10.1177/1461444812463345>.
- Sparviero, S. (2020). Hybrids before nonprofits: Key challenges, institutional logics, and normative rules of behavior of news media dedicated to social welfare. *Journal of Media Business Studies*, 18(1), 1-19. <https://doi.org/10.1177/107769902093256>.
- Stalph, F. (2018). Classifying data journalism: A content analysis of daily data-driven stories. *Journalism Practice*, 12(10), 1332-1350. <https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1386583>.
- The United Nations. (2003). *UN handbook on nonprofit institutions in the system of national accounts*. https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_91e.pdf.
- Thienthaworn, E. (2018). *Data journalism: Principle development and knowledge adaptation in Thailand*. [Doctoral dissertation, Communication Arts and Innovation, National Institute of Development Administration]. <https://repository.nida.ac.th/handle/662723737/4366>.
- Young, M. L., Hermida, A., & Fulda, J. (2018). What makes for great data journalism? A content analysis of data journalism awards finalists 2012–2015. *Journalism Practice*, 12(1), 115-135. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1270171>